

folk/ed. Derg, 2021; 27(4)-108. sayı

Kitap Tanıtımı / Book Review*

Çevik, Doğanay (Ed.) (2020) *Benim Sanat Hikâyem: İzmir’de Yaşayan Geleneksel El Sanatları ve Sanatçıları*. Çev. Ed. Nesrin Ermiş Pavlis, İzmir: KAV Yayınları. ISBN: 978-975-01702-0-1, 183 sayfa.

Kültürel mirasın bir parçası olan el sanatları geleneği, dokumacılık, çömlekçilik, demircilik, çini, cam işlemeciliği, bakırcılık, keçecilik, semercilik, örgücülük gibi oldukça geniş bir yelpazede icra alanı bulmaktadır. Bu icra alanları, icracıları ile birlikte kültürel mirasın yaratım ve aktarımında etkin bir alan ortaya koymaktadır. Türkiye’nin kültürel mirasında önemli bir yeri olan el sanatları geleneği, konunun farklı alanlardaki uzmanları tarafından çok sayıda incelemeye tabi tutulmuştur. Folklor perspektifinden ele alındığında ise hem sanatın kendisi hem de sanatı icra eden ve çoğunlukla geleneksel yöntemlerle aktarımını sağlayan ustalarının önemi tartışılmazdır. Ancak yapılan çalışmaların çoğu sanatı yaratan ve aktaran ustaların varlığını neredeyse yok sayarak sanat eserine veya sanat dairesine¹ odaklanarak eseri icracısından bağımsız bir ürün olarak ele almaktadır. Son dönem çalışmalarında ise bu yaklaşımdan uzaklaşarak sanat eseri kadar sanatçıların kendi yaşam öyküleri ve sanat hikâyelerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Geleneksel el sanatlarını icra edenleri dikkate alan çalışmalardan biri *Benim Sanat Hikâyem* “İzmir’de Yaşayan Geleneksel El Sanatları ve Sanatçıları” adlı e-kitaptır. UNESCO SOKÜM Sözleşmesine akredite vakıflardan biri olan Kültürel Araştırmalar Vakfı’nın (KAV) “El Sanatları Araştırma Programı” kapsamında yürüttüğü projelerden biri olarak hayata geçirdiği bu dijital arşiv, vakıf başkanı Doğanay Çevik editörlüğünde

* Bu kitap tanıtımı Nükte Sevim Derdiçok tarafından hazırlanmıştır (Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı doktora programı öğrencisi, nuktederdicok@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3020-3226)

hazırlanmıştır. Kültürel Araştırmalar Vakfı, halk bilimi uzmanları ve antropologlar öncülüğünde 2002 yılından beri faaliyetlerini yürütmektedir. Vakıf, çalışmalarını somut olmayan kültürel miras öğelerini (sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ile el sanatları geleneği) bilgi, uygulama ve materyal olarak tespit ederek belgelendirme, bunları sivil toplum ve akademik çevre gibi konunun ilgilisi ve uzmanları ile paylaşma, eğitimin temel basamağı olan okul öncesi ve ilk gençlik dönemine yönelik çeşitli faaliyetlerle genç kuşakta kültürel miras bilinci oluşturma amaçları ile gerçekleştirmektedir. Bahsedilen bu amaçlar doğrultusunda vakıf bünyesinde mutfak kültürü, oyuncak, el sanatları ve ritüel araştırma programları oluşturulmuş, vakfın faaliyetleri bu araştırma programları kapsamında şekillendirilmiştir. İncelemeye tabi tutulan *Benim Sanat Hikayem* başlıklı dijital kaynak ise yukarıda bahsedilen araştırma programları içerisinde el sanatları alanının bir ürünüdür. Kültürel Araştırmalar Vakfı'nın El Sanatları Araştırma Programı herhangi bir el sanatı unsurunu kullanılan malzeme, teknik, araç-gereç, aktarılan bilgi, beceri, gelenek, sanata ait ritüel ve uygulama, sunum, pazarlama, saklama teknik ve yöntemleri, geleneksel tasarım, yeniden modelleme, icracı, icracının yetiştiği ortam, usta-çırak ilişkisi, sanatın sürdürülebilirliği ve kullanımı gibi özellikleri ile bir bütün olarak değerlendirme ve inceleme önceliği taşımaktadır. Vakfın söz konusu program özelindeki önceliklerine bağlı olarak *Benim Sanat Hikayem*'de belirli el sanatları alanlarından ustaların kendi sanat yolculuklarına tanıklık etmek ve bu sayede sadece sanat eserleri değil; onları yaratan ve aktaran ustaların yetiştiği sosyal çevreyi öğrenmek mümkündür. Geleneksel el sanatları söz konusu olduğunda üretim aşamasının kilidi olan bilgi ve beceriyi kültürel aktarım süreci içerisinde devreden geleneğin taşıyıcılarının vakıf için özel ve önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeple söz konusu dijital arşiv, İzmir'de aktarımı sürdürülen el sanatları geleneği unsurlarını yaratan ustaların biricik yaşam hikâyeleri ve sanat yolculuklarını kendi dillerinden ifade etme şansı tanınarak bir araya getirmiştir.

Covid-19 Pandemi sürecinden herkes gibi olumsuz etkilenen sanatçıları desteklemek ve onlara sanatlarını ifade etme alanı sağlamak amacıyla hazırlanan bu çalışma, konunun uzmanları veya konuyla ilgili olan herkesin, böylesi zor bir dönemde, rahat ulaşabilmesi için dijital bir kaynak olarak sunulmuştur. Pandemi sürecinde sanatçıların kendilerini ifade etme mekânlarından biri olan sergilerin hayata geçirilememesi, sergi, fuar, festival gibi sanatçıların etkin oldukları organizasyonların düzenlenememesi ve geçimini sanatları ile kazanan ustaların ekonomik olarak da sıkıntı yaşamaları sebebiyle eserlerini ilgilileri ile buluşturamayan sanatçılara söz hakkı verme amacıyla oluşturulan bu kaynak, sanatçıların tanınırlıklarına da katkı sağlamaktadır. Öyle ki bu zorlu süreçte ilgilileri ile buluşma konusunda sıkıntı çeken sanatçılara kendilerini ifade etme ve günümüzün en etkili mecralarından olan elektronik ortam üzerinden daha geniş kitlelere ulaşma imkânı tanımak için kaynak, dijital ortam üzerinden yayımlanmıştır. Kültürel Araştırmalar Vakfı tarafından tüm kültür ürünlerini dijital ortamda arşivlemek ve konunun ilgililerine sunmak amacıyla hayata geçirilen Folk-Portal sitesi üzerinden *Benim Sanat Hikayem*'e ulaşmak mümkündür.² Aynı zamanda uluslararası bir yayın olma özelliği taşıyan bu e-kitap, Nesrin Ermiş Pavlis'in çeviri editörlüğünde İngilizce

dilinde de yayımlanmıştır.³ Kitabın İngilizce çeviri editörlüğünü yapan Nesrin Ermiş Pavlis de İzmir’de yaşayan bir parşömen ustasıdır; yaşam öyküsü ve sanat yolculuğu eser içerisinde yer almaktadır.

Kitap içerisinde yer alan ve farklı sanat alanlarında usta olan kişilerin ortak özelliği, İzmir’de yaşıyor ve sanatlarını İzmir’de icra ediyor olmalarıdır. Kitapta, İzmir’in Balçova, Bergama, Bornova, Çeşme, Çiğli, Güzelbahçe, Karşıyaka, Kemalpaşa, Konak, Menderes, Menemen, Seferihisar, Selçuk ve Tire ilçelerinden 40 sanatçı, kendi sanat hikâyelerini anlatmaktadır. KAV tarafından yürütülen “El Sanatları Araştırma Programı” kapsamında İzmir’de el sanatları geleneğini sürdürenlere yönelik olarak bir duyuru yapılmış ve bu çalışma içerisinde yer almak isteyen ustalardan kendi sanat hikâyeleri ve ustası oldukları sanat geleneğini anlatan metinler ile çalışmalarından örnek görseller istenerek sanatçılara bu uzun yolculuklarını kendi dillerinden anlatma imkânı verilmiştir. Sanatçılardan istenen yaşam öyküleri ve sanat yolculukları, ‘Geleneğin Ustaları’ adlı bir sosyal medya grubu oluşturularak dijital platform üzerinden derlenmiştir. Kitap editörünün belirttiği üzere, sanatçıların kendi cümleleriyle anlattıkları sanat hikâyelerine oldukça az müdahale edilmiştir (s. 7).

Bahsedilen dijital arşiv içerisindeki 40 sanatçı, isimlerinin alfabetik sıralamasıyla kitapta yer almakta; sanatçının fotoğrafı ve ismi ile hangi geleneksel el sanatı dairesi içerisinde yer aldığı bilgisinden sonra kendi cümleleriyle bizlere aktardığı sanat yolculuğu ve hemen arkasından da çalışmalarından örneklerin görselleri sunulmaktadır. Kendi aktarımları ile bizlere sunulan ustalara ait yaşam öyküleri ile sanat hikâyeleri, doğup büyüdüğü yer, eğitim süreçleri, sanatı nerede, hangi ustadan ve hangi koşullarda, nasıl öğrendikleri, çıraklık dönemlerinde yaşadıkları önemli olaylar, kendi sanat alanlarıyla ilgili geleneksel bilgileri ve kişisel deneyim anlatıları, kullandıkları malzeme ve teknikler, sanatın geçmişi, şimdisi ve geleceği ile ilgili kıyaslamalar, sanat yolculuklarındaki dönüm noktaları ve başarıları ile elde ettikleri ödüller, sanatlarıyla ilgili gelecek planları, hedefleri ve hayalleri, bu sanatı öğrenmek ve öğretmek isteme nedenleri, usta olma maceraları, yetiştirdikleri çıraklar, açtıkları atölyeler, sanata kattıkları yenilikler, katıldıkları sergi, festival, fuar gibi etkinlikler, sanatlarının güncel durumu ve sürdürülebilirliği, kimlerden ve nelerden etkilendikleri gibi bilgileri içermektedir.

Kitap içerisinde yer alan sanatçıların 24’ü kadın, 16’sı erkektir. Keçecilik, tezhip ve minyatür, çini sanatlarından 3; tel sarma, halı dokuma, yorgancılık, nazar boncuğu ve telkâri sanatlarından 2; çömlek, sim sırma, işleme, taş işleme, kitre bebek, bıçakçılık, ebru, değerli taş kesim, çalgı yapım, ahşap oyuncak, karatabaklık, sedefkarlık, sepetçilik, parşömen, iğne oyası, alevde sıcak cam, semercilik, kazaziye, Maraş işi, nalbantlık, bakır tel işleme, gümüş işleme ve camardı sanatlarından ise 1’er temsilci, kendi sanat hikâyelerini aktarmışlardır.

Benim Sanat Hikâyem’de sanat yolculuklarına tanık olduğumuz ustalar; Ahmet Taşhomcu (çömlek sanatı), Arzu Lal (sim sırma sanatı), Ayfer Güleç (keçecilik sanatı), Aysel Altınay (tel sarma sanatı), Ayşe Burcu Özkan (tezhip ve minyatür sanatı), Bahar Tosun (çini sanatı), Birsen Cemile Gürel (halı dokuma sanatı), Birsen Gördüren (işleme sanatı), Dursun Köroğlu (taş işleme sanatı), Ebru Akkaş Camkırın (çini sanatı), Emine Polat (kitre bebek sanatı), Fatih Genel (bıçakçılık sanatı), Fatma Sarıbaş (ebru sanatı), Figen Gürsoy (minyatür sanatı),

Gülay Atıcı Ertan (değerli taş kesim sanatı), Günsel Altınay (tel sarma sanatı), Haldun Acara (keçecilik sanatı), İbrahim Şahbaz (yorgancılık sanatı), İlyas Yeşilbal (keçecilik sanatı), İrfan Alkur (çalgi yapım sanatı), İrfan Uğurlu (ahşap oyuncak sanatı), İsmail Araç (karatabaklık sanatı), Kadriye Yakar (halı dokuma sanatı), Mahmut Sür (nazar boncuğu sanatı), Mehmet Ağca (sedefkarlık ve telkâri sanatı), Murat Kayan (nazar boncuğu sanatı), Mustafa Pancar (sepetçilik sanatı), Nesrin Ermiş Pavlis (parşömen sanatı), Nigar Yertan (iğne oyası ustası), Özlem Ercan (alevde sıcak cam sanatı), Özlem Gemici (çini sanatı), Ramazan Kavaz (semercilik sanatı), Remziye Erdem Acay (kazaziye ve telkâri sanatı), Remziye Kaynak (Maraş işi sanatı), Reşat Honca (yorgancılık sanatı), Rüştü Nalbant (nalbantlık sanatı), Selin Uğur Fidancı (tezhîp ve minyatür sanatı), Sema Kansu (bakır tel işleme sanatı), Tülin İçözü (gümüş işleme sanatı) ve Zeynep Esra Tuğcu (camardı sanatı)'dur.

Halk bilgisi ürünlerinin çoğu belli bir gelenek içerisinde yaratılmaktadır; söz konusu ürünlerin geleneğe bağlı olma özelliği mevcuttur. Halk bilgisi ürünleri bireyin ve ait oldukları halk grubunun geleneğini hem üretmekte hem de o geleneğe bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, bir taraftan bizzat o geleneğin kendisini temsil ederlerken diğer taraftan da onun bizzat nasıl olması gerektiğine karar vermiş olurlar. Gelenek onlara, onlar da geleneğe şekil ve biçim verirler. Söz konusu geleneksel yapının 'yaşatılarak korunması' için genç kuşağa aktarımının sağlanması gerekmektedir. Bu aktarım ise, geleneksel el sanatları söz konusu olduğunda 'usta-çırak ilişkisi' yöntemidir. Yukarıda sıralanan ve bu dijital arşiv içerisinde kendi anlatımı ile yer alan ustaların sanat yolculuklarının bilinmesi ve fark edilmesi, söz konusu sanat alanlarının İzmir ili özelinde yaşatıldığı, aktarımının devam ettirildiği ve ilgilileri için ustaya çırak olmaya kapı aralayabileceği anlamına da gelmektedir. Ayrıca bahsedilen ustaların kendi çıraklık dönemlerinde yaşadıklarını ve tecrübelerini kişisel deneyim anlatıları aracılığıyla aktarmaları da yeni dönem çırakları için bir tavsiye niteliğinde ele alınabilir.

Kültürel bilgi ve ögeyi yaratan ve aktaran(lar)ın dikkate alınmaması, söz konusu ustaların benzersiz yaşam öykülerinin bazen kısaca ve yüzeysel olarak geçilmesi, günümüz halk bilimi ve el sanatları geleneği çalışmaları için oldukça önemli bir sorundur. Halk biliminin inceleme konularından biri olan el sanatları geleneği bağlamında söylemek gerekirse yaratılan eserler, kendisini yaratan veya üreten sanatçılardan bağımsız olarak düşünülemez. Sanat eseri, sanatçısından ve onun içinde yetiştiği sosyal çevre ve şartlar olarak özetlenebilecek bağlamsal özelliklerden arındırılmış olmadığı ve olmaması gerektiği için herhangi bir eseri veya bir sanat dairesini ele alırken de esere çekilen dikkatin aynı veya fazlası, ustasına ve biricik olan yaşam öyküsüne de gösterilmelidir. Bahsedilen bu alansal soruna bir çözüm ve örnek niteliğinde olan *Benim Sanat Hikayem*, ustaların yolculuklarını kendi kalemlerinden dile getirmeleri bakımından da rehber oluşturabilecek bir kaynaktır.

Benim Sanat Hikayem, sanatçılara kendilerini ifade etme ve birbirlerinin sanat alanları hakkında fikir sahibi olma şansı tanınması; sanatçıların icra ettikleri geleneksel el sanatları aracılığıyla somut olmayan kültürel miraslarıyla ilgili farkındalıklarının artması; ustaların tanınırlıklarına katkı sağlaması ve sanatı öğrenmek isteyen veya araştırmacı konumundaki konunun ilgililerine bir kapı aralaması bakımından önemli bir kaynaktır. Ayrıca bu çalışma,

projenin İzmir ile sınırlandırılması ve yukarıda ifade edilen ilçelerin çoğunun İzmir kent merkezi dairesi içerisinde sayılması sebebiyle sanatçıların ve icra ettikleri sanat alanlarının kent kültürüne hizmet edip etmediği meselesini de gözler önüne sermektedir. Kitap içerisinde yer alan çoğu sanatçının sanatlarını kent merkezinde sürdürmesi ve bu durumun hem kent kültürüne hem de kent kimliğine işaret etmesi meselesi, kitap içerisinde değinilmeyen bir konu olmasına rağmen, çizdiği sınırlar ile sanatçıların hem kent kültüründen beslendiği hem de sanatları ve aktarımları ile kent kültürünü besledikleri açıktır. Kitap, bunun gibi farklı perspektifler ve görme biçimleri ile konuya yaklaşacaklar için önemli bir kaynak niteliğindedir.

Son olarak, kitap editörü ve Kültürel Araştırmalar Vakfı Başkanı Doğanay Çevik ile Benim Sanat Hikâyem hakkında tarafımızca yapılan görüşmeden bir bölüme yer vermek uygun olacaktır:

“Covid-19 Pandemi sürecinde, her yıl yapılan birçok sanatsal buluşma, sergi, fuar ve festivalin ertelenmesi nedeniyle, sanatçılarımız hem eserlerini satamadılar hem de kendi sanat çevreleriyle ve halkla bir araya gelemediklerinden yüz yüze bir iletişim imkanı bulamadılar. KAV olarak; ‘Benim Sanat Hikayem’ kapsamında, gönüllülük temelinde oluşturmaya çalıştığımız dijital platformda, bu buluşmalara, karşılıklı iletişime ve sanatçılarımızın tanınırlıklarına küçük bir katkı sağlamayı hedefledik. Her sanat alanının birbirini beslediğini ve bir diğerinden beslendiğini düşünüyoruz. Bu anlamda, farklı el sanatı alanlarının aynı platformda bir araya gelmesi, sanatçılarımızın diğer sanat alanlarıyla ilgili farkındalıklarını artıran bir ortam oluşturdu. Birbirlerini, sanat alanlarını daha yakından tanıdılar. Çalışmada, sanatçıların kendi sanatsal üretimleriyle kendilerini ifade etme biçimlerinin yanında, kendi cümleleriyle kendilerini anlatmaları yolunu seçtik. Çalışmamızın içeriği İzmir il genelinde sınırlı olduğundan, ‘Benim Sanat Hikayem’ için öncelikle İzmir’de yerleşik olan ve el sanatları geleneğini sürdürenlere yönelik uzun soluklu bir çalışma için duyuru yaptık. Çalışmamıza katılmak isteyen sanatçılarla yola çıkarak, öncelikle ‘Geleneğin Ustaları’ başlıklı bir sosyal medya grubu oluşturduk. Pandemi koşullarının kısıtlılığı içerisinde, hiç yüz yüze görüşmeden, yalnızca internet üzerinden e-posta, sosyal medya ve telefon aracılığıyla iletişim sağladık. Yüz yüze görüşememe bir dezavantaj gibi görünse de tüm görüşme, talep ve itirazların sosyal medya grubunda paylaşılmış olmasının şeffaf, pratik ve kalıcı bir iletişim ortamı sağladığını düşünüyorum. Sanatçılarımızdan kişisel sanat hikayeleri ve dahil oldukları el sanatı geleneğini kendi dillerinden anlatan metinler ve eserleriyle ilgili görseller istedik. Genel bir format oluşturmuş olsak da amacımız sanatçının kendisini doğrudan tanımlaması olduğundan, sanatçılarımızın ifadelerine (belirgin imla hataları, tekrarlar gibi) olabildiğince müdahale etmedik. Çalışmada yer alan görsellerle ilgili olarak sanatçılarımıza ‘kendilerini en çok yansıtan’ görselleri paylaşmalarını tavsiye ettik. Görsellerde seçim yapma durumuyla karşılaştığımızda karşılıklı görüşerek en iyi sonucu bulmaya çalıştık. Çalışmayı -özellikle sanatçılarımızdan gelen taleple- basılı bir yayın olarak da paylaşmayı düşünüyoruz.”⁴

Notlar

1. Sanat dairesi ifadesi, geleneksel el sanatları içerisine konumlandırılan her bir sanat başlığı ve bu başlığa ait her türlü bilgi ve beceriyi tanımlayacak şekilde kullanılmıştır.
2. <https://kultur.org.tr/portfolio/benimsanathikayem/> linki ile *Benim Sanat Hikayem*'e ulaşabilirsiniz.
3. Yayının İngilizcesi için bkz.: <https://kultur.org.tr/en/portfolio/my-art-story/>
4. İfadeler, kitap editörü ve Kültürel Araştırmalar Vakfı Başkanı Doğanay Çevik ile 26 Temmuz 2021 tarihinde tarafımızca yapılan görüşmeye aittir.